

ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Галина ВАСЬКІВСЬКА,

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України*

На основі теоретико-аналітичного підходу проаналізовано стан проблеми реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. Схарактеризовано напрацювання науковців відділу дидактики у рамках науково-дослідної роботи «Дидактичні засади реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання». Визначено, що для реалізації завдань профільного навчання важливою є наявність у педагогічній технології рефлексійної, аксіологічної та соціальної складових.

Ключові слова: *старша школа; профільне навчання; педагогічні технології.*

THEORETICAL AND ANALYTICAL APPROACHES TO THE PROBLEM OF REALIZATION PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF THE PROFILE EDUCATION. **Halyna VASKIVSKA**, *doctor of pedagogical sciences, senior researcher, Head of the Department of Didactics of Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.*

On the basis of the theoretical and analytical approaches analyzed the state of the problem of the realization of pedagogical technologies in profile education. The results of researches of the scientists of the Didactics department in the framework of the research work «Didactic basics of realization of pedagogical technologies in profile education» are characterized. It is determined that for the implementation of the tasks of profile education, the presence of reflective, axiological and social components in pedagogical technologies is important.

Keywords: *upper secondary school; profile education; pedagogical technologies.*

Постановка проблеми. Освітня політика країни, реалізуючись у контексті Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» і набуваючи національного пріоритету, спрямовується на інноваційний розвиток, за якого мають бути створеними сприятливі умови для самоствердження, самореалізації особистості здобувача освіти, зростання питомої ваги його самоосвіти у процесі освітньої діяльності. Необхідність формувати нове покоління, здатне розбудувати громадянське суспільство, є незаперечною. Профільне навчання як важлива особистісно орієнтована ланка має задовольняти потреби молодого покоління на шляху професійного самовизначення і відповідати як зрелим вимогам українського суспільства, так і міжнародним стандартам.

Актуальність обраної теми науково-дослідної роботи «Дидактичні засади реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання» (2018–2020 рр.) визначається новими концептуальними засадами розуміння якості загальної середньої освіти, пов'язаної з новітніми педагогічними технологіями реалізації профільного навчання.

Профільне навчання на сучасному етапі розвитку освіти розглядається як багатобічний комплексний засіб підвищення якості, ефективності та доступності загальної середньої освіти, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті, організації освітнього процесу як найбільше враховувати інтереси, схильності і здібності здобувачів освіти, створювати можливості для орієнтації освіти старшокласників відповідно до їх професійних інтересів і намірів щодо продовження навчання. Для реалізації цих завдань передусім важливо визначитися з пріоритетами у галузі педагогічних технологій.

Інноваційність сучасних педагогічних технологій полягає не в алгоритмі або організаційних компонентах, закладених ще їх розробниками, а в актуальності обраної тематики та її змістового наповнення, у сучасному інструментарії та інноваційних способах реалізації. Сучасні педагогічні технології профільного навчання мають бути засновані на діалозі, твор-

чій співпраці з використанням проектних і дослідницьких методів, передбачаючи взаємодопомогу та обмін культурно-інформаційним, духовно-моральним, емоційно-ціннісним досвідом між учасниками освітнього процесу. Така суб'єкт-суб'єктна взаємодія забезпечує продуктивну співпрацю учасників процесу навчання і виховання, сприяє створенню нових, іноді унікальних, культурних продуктів пізнавальної діяльності – соціальних, інтелектуальних, культурних тощо. У процесі застосування педагогічних технологій в умовах профільного навчання формуватиметься й накопичуватиметься вітагенний досвід старшокласників у сфері національної, загальнонародської культури, реалізуватимуться культурологічні засади сімейних, соціальних, суспільних традицій. У такий спосіб у здобувачів освіти актуалізуватимуться наявні знання, спонукаючи їх до пошуку нових знань і використання задля цього найрізноманітніших видів діяльності і широкого спектра джерел інформації. Також зумовлюватиметься необхідність застосування знань у нестандартних ситуаціях, зростатиме потреба в розумінні багатозначності інформації з метою співжиття в світі інформаційних потоків, що мають виняткове значення для загальнокультурного розвитку особистості.

Сучасні педагогічні технології ще на етапі їх розроблення мають спрямовуватися на актуалізацію різноманітних мисленевих стратегій, освоєння культурних зразків мислення, розвитку адекватної рефлексії. Педагогічні технології реалізації профільного навчання загалом сприятимуть розвитку навичок самоосвіти, самоаналізу, самоконтролю, самооцінки, вимагатимуть застосування таких надпредметних умінь як узагальнення, аналіз, синтез, порівнювання, знаходження подібності й відмінності та ін. З цього погляду однією з цільових орієнтацій педагогічних технологій можна назвати розвиток когнітивних особистісних якостей: мислення, пам'яті, уваги, потреби в постійній самоосвіті, саморозвитку.

Для реалізації завдань профільного навчання особливо важливою є наявність в педагогічних технологіях рефлексійної, аксіологічної та соціальної складових, пов'язаних не тільки з адаптацією учнів до сучасних соціально-економічних умов, але й з активною участю у цих процесах. Це також створюватиме умови для забезпечення ретрансляції, відтворення соціального досвіду, його творчого освоєння, збагачення. Систематизація та збагачення досвіду застосування соціально та професійно спрямованих педагогічних технологій профільного навчання, розроблення дидактичних умов їх реалізації буде також одним із важливих напрямів дослідження за цією НДР.

Аналіз досліджень і публікацій наукових джерел засвідчив, що педагогічні технології реалізації профільного навчання не були предметом цілісних системних досліджень. У окремих працях розглядаються: Л. Бездверна – технологія рейтингової системи навчання біології у профільних класах; Т. Дейніченко – технологія організації педагогічної підтримки з метою диференціації навчання в умовах групової роботи учнів; Н. Дмитренко – проблеми впровадження педагогічних технологій профільного навчання у навчальний процес приватних загальноосвітніх закладів України; Т. Засєкіна – технологія навчання фізики у класах фізико-математичного профілю; О. Кохан – роль інформаційних технологій у процесі профільного навчання; Н. Мацько – застосування проектних технологій у навчанні математики профільних класів; М. Наказний – особливості впровадження лекційно-практичної технології навчання у ліцеї; Л. Русалкіна – інноваційні технології: вплив на свідомість та практичну підготовку учнів у системі профільного навчання; А. Рудик – використання інформаційних технологій у профільному навчанні; Н. Семенова – технологія біологічного експерименту (навчальна програма факультативу для учнів 8–11 класів); Т. Соколовська – інформаційні та комунікаційні технології як складові змісту профільного навчання інформатики; Р. Чернишева – «портфоліо» як пріоритетний напрям реалізації інноваційних педагогічних технологій в умовах допрофільного та профільного навчання та ін., придатних до застосування у навчально-виховному процесі загалом.

Упродовж 2018 р. наукові співробітники відділу дидактики опублікували понад шість десятків статей, матеріалів конференцій і тез. У статтях йдеться, зокрема, про: діяльнісний підхід до реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання [2]; проєктування педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням [1]; генезис проблеми формування і реалізації варіативного освітнього компонента [3]; апробуєди педагогічних технологій в процесі соціалізації та самовизначення особистості [4]; досвід дослідництва учнів як дидактичну умову забезпечення наступності в освітньому процесі [5]; дидактичні умови формування змісту профільного навчання на основі метапредметного підходу [6]; дидактичні особливості мультимедійної складової у педагогічній технології з розвитку критичного мислення старшокласників [7]; дослідження процесу розвитку творчих здібностей старшокласників у практиці профільного навчання [8].

Виклад матеріалу. За результатами аналізу стану розроблення проблеми виявлено, що у сучасній педагогічній теорії розроблено і обґрунтовано низку різноспрямованих освітніх технологій, що використовуються у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема:

- ігрові технології (Ельконін Д., Коваленко В., Нікітін Б., Підкасистий П., Стронін М. та ін.; технологія є поліваріативною, може реалізуватися за технологічними схемами Д. Ельконіна, Б. Нікітіна, П. Підкасистого, М. Строніна, М. Шуть та ін., використовуватись у процесі навчання учнів різних вікових груп; гра як вид навчальної діяльності в умовах конкретної ситуації спрямована на засвоєння соціального досвіду, за якого формуються й удосконалюються вміння й навички учнівського самоуправління);

- інтегральна освітня технологія В. Гузеєва (інтегруються перспективні напрями удосконалення навчального процесу: планування результатів навчання; укрупнення дидактичних одиниць; психологізація навчального процесу; комп'ютеризація. Створення цілісного інтегрального освітнього середовища реалізується шляхом конструювання блочної системи уроків вивчення програмової теми);

- інтегральна педагогічна технологія (Мариновська О.; ґрунтується на виявленні в різних навчальних предметах однотипних елементів (проблем, сюжетів, подій, закономірностей тощо) і поєднанні їх у якісно нову цілісність з метою створення загального образу світу);

- інтерактивні технології (Пометун О. та ін.; інтерактивне навчання ґрунтується на концептуальній ідеї співпраці, взаємонавчання; процес пізнання відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів; залежно від мети уроку, форм організації навчальної діяльності використовуються інтерактивні технології кооперативного, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань; деякі локальні технології використовуються на будь-якому етапі традиційного уроку, трансформуючи його в інтерактивний);

- технології групового способу навчання (Дяченко В.; структура комбінована, поєднує групову роботу учнів (один навчає багатьох), парну та індивідуальну, однак домінує групова форма роботи; до групових технологій відносять: класно-урочну організацію, лекційно-семінарську систему, дидактичні ігри, бригадно-лабораторний метод тощо);

- технології проєктного навчання, або – «Метод проєктів» (Бабанов К. та ін.; засіб розв'язання проблеми на основі свідомого прийняття суб'єктом мети проєктної діяльності);

- технологія «Створення ситуації успіху» (Белкін А.);

- технологія блочно-консультативного навчання (Ерднієв П., Ібрагімов П., Щетинін М., Гудзик Н., Шаталов В.; в основі – методи укрупнення (Ерднієв П.), концентроване навчання (Ібрагімов П.), занурення (Щетинін М.) тощо; блочний підхід до вивчення програмового матеріалу супроводжується систематичним консультуванням);

• технологія визначення ефективності сучасного уроку (Горішний З.; здійснення об'єктивного оцінювання праці педагога і вплив на ефективність проведення уроків, допомога вчителів вдосконалити професійно-педагогічну діяльність);

• технологія групових творчих справ (Бабанов К.; технологія поліфункціональна, на практиці вона може реалізуватися за різними технологічними схемами (жорсткими та гнучкими); виявляються й розвиваються різні види творчих здібностей учнів на основі пізнавальних мотивів навчання, прагнення до самовираження і самоствердження);

• технологія модульно-блочного навчання (Левітас Г., Гузєєв В.; за мінімальну одиницю навчального процесу узято не урок, а цикл уроків – модуль, кожен з яких є блоком із чіткою послідовною структурою);

• технологія навчання як дослідження (Бухвалова В., Кларін М., Коршак С., Левітас Д., Пехота О. та ін.; поліваріативна технологія, дослідницька діяльність учнів спрямовується на відкриття нових знань; в основі – індивідуальна актуалізація попередньо засвоєних знань, умінь, введення їх до особистісного пізнавального простору);

• технологія особистісно орієнтованого виховання (Бех І.); цілеспрямоване створення емоційно збагачених виховних ситуацій; особистісно розвивальне спілкування; використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості; систематичний аналіз вихованцем власних вчинків і вчинків інших людей);

• технологія особистісно орієнтованого уроку (Подмазін С.; створення оптимальних умов для розвитку й становлення особистості як суб'єкта діяльності та суспільних відносин; в основі – стійка ієрархічна система гуманістичних і буттєвих (екзистенціальних) особистісних цінностей);

• технологія рівневої диференціації навчання на основі обов'язкових результатів (Фірсон В.; передбачається введення двох стандартів – обов'язкової загальноосвітньої підготовки (базовий рівень обов'язкового мінімального засвоєння знань всіма школярами), підвищеної підготовки (додатковий рівень визначає глибину оволодіння змістом навчального предмета здібними та працелюбними учнями));

• технологія розвитку критичного мислення (Стіл Дж., Мередіт К., Темші Ч.; основа – інтерактивна, є моделлю локальних стратегій (кубування, гроноування, щоденник подвійних нотаток, мозковий штурм, сенкан, підсилена лекція, передбачення за допомогою ключових виразів, дискусійна сітка тощо));

• технологія розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера, або – теорія розв'язання винахідницьких завдань (розвиток системного мислення і творчих здібностей; завдання – навчити дитину розв'язувати проблеми різного рівня складності з використанням винахідницьких завдань);

• технологія формування творчої особистості (Богоявленська Ю., Грабовська Р., Паламарчук В., Пехота О., Сисоєва С. та ін.; потребує впровадження нових дидактико-методичних засобів, що сприяють моделюванню навчально-виховного процесу відповідно до поставленої мети) тощо.

Поняття «педагогічна технологія» базується на відповідних концепціях навчання, комплексі принципів навчання, зокрема, системності та ін. Це поняття можна розглядати як інтегративну систему, що містить комплекс методів, дій та операцій, спрямованих на гарантоване досягнення дидактичних цілей – розвиток особистості здобувача освіти, формування його інтелектуального та особистісного компонентів.

За здійсненим ретроспективним аналізом сучасної вітчизняної та зарубіжної педагогічної літератури з проблеми реалізації педагогічних технологій виявлено суперечності між: 1) глобальними планами впровадження технологій профільного навчання в процес навчання закладів загальної середньої освіти та відсутністю відповідної бази для його впро-

вадження, у тому числі – цілісної теоретичної бази; 2) рівнем вимог до підготовки абітурієнтів та реальним рівнем готовності випускників (що вимагає впровадження низки педагогічних технологій); 3) кількістю існуючих педагогічних технологій різних видів та реальною потребою сучасних закладів загальної середньої освіти у проектуванні та впровадженні педагогічних технологій у процес профільного навчання. З'ясовано, що поняття «педагогічні технології навчання» є провідним в умовах розбудови нової української школи, що зумовлює необхідність розроблення наукових тенденцій та підходів, системи закономірностей, базових принципів і обґрунтування особливості їх реалізації у навчальному процесі (Барановська О.).

Оскільки ефективність суб'єкт-суб'єктної взаємодії в закладах загальної середньої освіти має характеризуватися освітніми результатами і сформованістю ключових компетентностей здобувачів освіти, визначено компетентнісне ядро технологічності у педагогічній діяльності, що є важливим метачинником для забезпечення освітньої політики в галузі профільного навчання, а також зміцнює компетентнісну систему особистості здобувачів освіти на ціннісній і соціалізаційній основі (Косянчук С.).

Обґрунтовано дидактичні технології профільного навчання як явище неординарне, як феномен, що проявляється у процесі щоденної реалізації професійної майстерності, креативності, аксіологічних та акмеологічних амбіцій педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, є тим опертям, яке дає змогу, за Законом України «Про освіту», ефективно провадити соціальну адаптацію особистості здобувача освіти, розвивати його життєві компетентності, нарощувати елементи природосвідомісного світобачення, виховувати позитивне емоційно-ціннісне ставлення до довкілля, утверджувати емоційно-ціннісне ставлення до діяльності людини як представника української нації, розвивати творчі здібності і спонукати до навчання впродовж життя (Кизенко В.).

Виявлено одну з тенденцій розвитку педагогічних технологій за природничим спрямуванням – це використання інтегративних процесів. Інтеграція предметів природничого циклу в закладах загальної середньої освіти сприятиме формуванню цілісності природничих знань у старшокласників. Укрупненню їх інформаційної ємності, якщо вона здійснюватиметься на основі системного підходу, міжпредметних зв'язків та дидактичного синтезу. До прикладів реалізації інтеграції знань за профільного навчання можна віднести інтеграцію знання навколо метапредметних результатів навчання, як-от: формування екологічної культури учнів, питання здоров'язбереження, оволодіння учнями навковим стилем мислення і методами пізнання природи. Також актуальним є STEM-підхід до навчання, який сьогодні впроваджується на державному рівні в країнах, орієнтованих на виховання власної науково-технічної еліти. Головне місце в STEM (від Science – природничі науки, Technology – технології, Engineering – інжиніринг, проектування, дизайн, Mathematic – математика) відводиться практиці (Трубачева С.).

Значну роль у підвищенні якості освіти в умовах профільного навчання відіграють мультимедійні технології, що водночас позитивно позначається на розвитку освітнього середовища кожного закладу загальної середньої освіти загалом. Мультимедійні уроки допомагають розв'язати такі дидактичні завдання: засвоїти базові знання з предмета, систематизувати засвоєні знання, сформувати навички самоконтролю, сформувати мотивацію до навчання в цілому і до інформатики зокрема, надати навчально-методичну допомогу старшокласникам у самостійній роботі з навчальним матеріалом в умовах профільного навчання (Чорноус О.).

Висновки. Інноваційність сучасних педагогічних технологій полягає не в алгоритмі або організаційних компонентах, закладених ще їх розробниками, а в актуальності обраної тематики та її змістового наповнення, у сучасному інструментарії та інноваційних способах

реалізації. Тобто, сучасні педагогічні технології в умовах профільного навчання мають бути засновані на діалозі, творчій співпраці з використанням проєктних і дослідницьких методів, передбачаючи взаємодопомогу та обмін культурно-інформаційним, духовно-моральним, емоційно-ціннісним досвідом між учасниками освітнього процесу. Така суб'єкт-суб'єктна взаємодія забезпечує продуктивну співпрацю учасників освітнього процесу, сприяє створенню нових, іноді унікальних культурних продуктів пізнавальної діяльності – соціальних, інтелектуальних, культурних тощо. У процесі застосування педагогічних технологій в умовах профільного навчання формуватиметься й накопичуватиметься вітагенний досвід старшокласників у сфері національної, загальнолюдської культури, реалізуватимуться культурологічні засади сімейних, соціальних, суспільних традицій. У такий спосіб в учнів актуалізуватимуться наявні знання, спонукаючи до пошуку нових знань і використання задля цього найрізноманітніших видів діяльності і широкого спектра джерел інформації. Також зумовлюватиметься необхідність застосування знань у нестандартних ситуаціях, зростатиме потреба в розумінні багатозначності інформації з метою співжиття в світі інформаційних потоків, що мають виняткове значення в загальнокультурному розвитку особистості.

Сучасні педагогічні технології ще на етапі їх розроблення програмують актуалізацію різнороманітних мисленнєвих стратегій, освоєння культурних зразків мислення, розвиток адекватної рефлексії. Тобто однією з цільових орієнтацій педагогічних технологій можна назвати розвиток когнітивних особистісних якостей: мислення, пам'яті, уваги, потреби в постійній самоосвіті, саморозвитку.

Для реалізації завдань профільного навчання особливо важливою є наявність в педагогічній технології рефлексійної, аксіологічної та соціальної складових, пов'язаних не тільки з адаптацією учнів до сучасних соціально-економічних умов, але й з участю у відповідних процесах. Це також створить умови для забезпечення ретрансляції, відтворення соціального досвіду, його творчого освоєння, збагачення. Систематизація та збагачення досвіду застосування соціально та професійно спрямованих педагогічних технологій, розроблення дидактичних умов їх реалізації сприятиме ефективності профільного навчання.

Література

1. Барановська О. Теоретичні передумови проєктування педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням. *Педагогічна освіта: теорія і практика* / голов. ред. Лабунець В. М. Кам'янець-Подільський. 2018. Вип. 24 (1-2018). Ч. 2. С. 276–280.
2. Васильківська Г. О. Реалізація педагогічних технологій в умовах профільного навчання: діяльнісний підхід. *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка* : зб. наук. праць [ред. кол.; гол. ред. Л. М. Рибалко]. Полтава: ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2018. Вип. 3. С. 15–22.
3. Кизенко В. І. Формування і реалізація варіативного освітнього компонента: генеза проблеми. *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка* : зб. наук. праць / [ред. кол.; гол. ред. Л. М. Рибалко]. Полтава: ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2018. Вип. 3. С. 56–67.
4. Косянчук С. В. Соціалізація та самовизначення особистості: апб'єктивний пошук реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень* : матеріали І міжнародної наук.-практ. конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 21 берез. 2018 р.) / відп. ред. О. В. Дробот. Київ: Талком, 2018. С. 138–141.
5. Кравчук О. П. Досвід дослідництва учнів як дидактична умова забезпечення наступності в освітньому процесі. *Нова українська школа: теорія і практика реалізації інтегрованого підходу* : матеріали Міжнародної наук. конф. (м. Тернопіль, 17-18 трав. 2018 р.). Тернопіль: Вектор, 2018. С. 98–99.
6. Трубачева С. Е. Дидактичні умови формування змісту профільного навчання на основі метапредметного підходу. *Науковий вісник Ужгородського університету* / ред. кол.: Козубовська І. В. ; голов. ред. та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говелла». 2018. Вип. 1 (42). Ч. ІІ. С. 251–254.
7. Чорновс О. В. Дидактичні особливості мультимедійної складової в педагогічній технології з розвитку критичного мислення сташокласників. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський, 2018. – №24 (1-2018). С. 282–287.
8. Шелестова О. В. Дослідження процесу розвитку творчих здібностей старшокласників у практиці профільного навчання. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2018. №1(20). С. 21–32.